

СТУДІЇ: НОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ**Використання елементів арт-педагогіки на уроках української мови і літератури****Олена СОРДІЯ,**

учитель української мови і літератури,
вчитель-методист,

Світлана ПАСТУХ,

учитель української мови і літератури,
вчитель-методист

Розбудова системи освіти України, орієнтованої на входження в світовий освітній простір, актуалізує питання перегляду освітньої парадигми, оновлення форм, методів і засобів навчання. Важливо, щоб зміни стосувалися не лише кількісних показників (обсяг програм, годин, наповнюваність класів тощо). Справжні інновації, що спираються на досягнення педагогічної науки і практики, мають спрямовуватися на організацію навчально-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованої педагогіки. Слушними щодо цього є ідеї академіка Івана Беха: «Освіта завжди пов'язується з особистістю. Однак, хоча освіта й визнає як необхідну передумову свого існування зовнішні моменти, що чинять на неї певний вплив, цей процес освоєння світу відбувається в межах особистості, в просторі світовідчуття суб'єкта. Водночас освіта виступає внутрішнім процесом, який розвивається під впливом внутрішніх спонук та інтересів особистості. Зовнішнє коло явищ може лише підготувати процес освіти, тоді як безпосередній освітній розвиток відбувається в межах суб'єкта і завдяки його особистісним зусиллям» [1, с. 4].

З огляду на це, вважаємо доцільним у рамках особистісно орієнтованої парадигми реалізацію ідей арт-педагогіки. Її засадами є положення про використання в педагогічній діяльності різноманітних видів мистецтва, що має на меті різнобічний розвиток особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей, опанування духовної спадщини та залучення молоді до культурних надбань людства, створених на всьому етапі його існування, та власної художньої діяльності.

Тому **мета статті** – обґрунтування важливості використання методик, технік та прийомів арт-педагогіки на уроках української мови і літератури,

що сприяє формуванню позитивної «Я-концепції» у системі ціннісних орієнтацій школярів.

Арт-педагогіка постала на стику педагогіки та мистецтва як розвиток концептуальних ідей арт-терапії, що є синтезом не лише педагогіки і мистецтва, а й психології. Поняття «*арт-терапії*» спочатку розглядалося в контексті ідей З.Фрейда і К.Юнга та застосовувалося в психотерапевтичній практиці. Надалі це поняття пододало межі медицини і набуло ширшого застосування, зокрема в педагогічній науці для сприяння гармонійному розвитку особистості (К.Роджерс, А.Маслоу). Водночас арт-педагогіка може використовуватися і щодо інклюзивного навчання у налагодженні стосунків «педагог–учень», «учень–учень», оскільки діти з особливими освітніми потребами вимагають особливого підходу. Навчання й виховання засобами мистецтва сприяє подоланню у таких дітей тривожності, замкнутості, допомагає створити на уроці ситуацію успіху.

Нині арт-педагогіка розвивається в умовах, коли в суспільстві актуалізується увага до культурних традицій, тому завданнями сучасного мистецтва є пошук духовних орієнтирів, а виховання – шляхів впливу на особистість. Останніми десятиліттями до цього питання зверталися у своїх дослідженнях такі науковці, як Л.Лебєдева, М.Катренко, Н.Шумакова, О.Вознесенська, К.Рудестам. В українській педагогічній науці це питання також привертає увагу багатьох дослідників.

На думку О.Деркач, мистецтво, як форма суспільної свідомості, що акумулює та культивує систему світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій людства, є унікальним засобом впливу на дитину [2, с. 8]. Дослідниця зазначає, що протягом тисячоліть тривають дискусії щодо його ролі у розвитку творчої, художньої та інтелектуальної особистості. Як специфічно-художня форма відображення світу, мистецтво розглядається засобом гармонізації

душевного стану людини, надійним джерелом духовного становлення особистості, отже, обов'язковим компонентом навчання і виховання молодого покоління. Воно забезпечує поштовх до реалізації внутрішніх ресурсів особистості, сприяє її гармонійному розвитку [там само].

Характерною особливістю арт-педагогіки є те, що в ній тісно переплітаються художній розвиток та естетичне виховання, що є дуже актуальним у сучасному прагматичному світі. Окремі прийоми, методи і технології арт-педагогіки набувають все більшої популярності в освітньому просторі, розглядаються засобом реалізації професійних цілей і завдань, що постають перед сучасним учителем. Вони дають змогу використовувати в навчальному процесі практично всі види мистецтва, незважаючи на наявність художньої освіти чи потенційних здібностей. Мета арт-педагогіки, як і педагогіки в цілому, – навчити дитину розуміти саму себе, а також закони краси, духовності та моральності навколишнього світу. Водночас цей напрям педагогіки забезпечує виконання особливих завдань.

На думку А.М. Корженко, завданнями арт-педагогіки є:

- полегшення процесу навчання як для учня, так і для педагога;
- пошук соціально допустимого виходу агресії та інших негативних почуттів, які постають під час спілкування педагога з учнями;
- опрацювання навчального матеріалу з опорами на набутий духовний та моральний досвід педагога й учня, що надає знанням, умінням і навичкам особистісної значущості;
- налагодження стосунків між учителем і учнями, створення комфортних умов для ведення діалогу;
- забезпечення цілісності розвитку особистості шляхом впливу процесу навчання на її етичну, естетичну, емоційну сфери;
- сприяння адаптації особистості в соціумі (самопізнання, самовизначення, самореалізація) на основі залучення до мистецького арсеналу всього людства у різних його видах шляхом власного творчого продукту;
- удосконалення рефлексивної культури, почуття внутрішнього контролю, необхідного під час навчання;
- сприяння розвитку всіх органів чуття, пам'яті, уваги, волі, уяви, інтуїції під час навчання, виховання, розвитку засобами класичного і народного мистецтва [3, с. 96].

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що основу арт-педагогіки становлять ідеї гуманізації, креативності, рефлексивності та інтегративності. Гуманістичний підхід реалізується у ставленні вчителя до учня, а також учня до учня як до найвищої цінності незалежно від творчих здібностей особистості. Основною умовою арт-терапевтичного впливу є недопущення примусу. Вчителі, на думку фахівців, мають відмовитися від багатьох

традиційних прийомів роботи, що зазвичай використовуються на уроках:

- неприпустимими є команди, накази, вимоги та примуси;
- бажано, аби дитина вибирала ті види та зміст роботи, зображувальні матеріали та власний темп, які відповідають її інтересам, прагненням, особливостям розвитку;
- учень має право відмовитися від виконання деяких завдань, вербалізації своїх почуттів та переживань, колективного обговорення тощо (способи охоплення учнів діяльністю багато в чому залежать від педагогічного такту та майстерності вчителя);
- дитина може лише спостерігати за роботою товариша або займатися чимось за бажанням, якщо це не суперечить соціальним та груповим нормам;
- забороняється оцінювання суджень, критика та покарання [там само].

Креативність спирається на свободу вибору та відсутність будь-якого насилля, що є передумовою створення креативного середовища, в якому креативна особистість під час креативної діяльності створює креативний продукт. Водночас, як вважають дослідники, рефлексивність – це готовність і здатність дитини усвідомлювати та долати проблемно-конфліктні ситуації, вміння відшукати новий сенс і цінності, адаптуватися в незвичних міжособистісних ситуаціях, ставити і виконувати неординарні завдання [там само]. Інтегративність становить основу арт-педагогіки, оскільки вона сама є синтезом усіх видів мистецтва, а також педагогіки та психології. Таке поєднання засобів самовираження допомагає реалізуватися всім особистісним типам (аудіалам, візуалам, кінестетикам) незалежно від домінант їхнього сприйняття світу.

Арт-педагогічний прийом, на думку фахівців, складається з двох частин. Перша – творча, де основним видом діяльності є сам процес творчості, друга – вербальна інтерпретація створених зображень, асоціацій, емоцій та почуттів, що постала в роботі, і обмін почуттями. Під час діяльності важливо дотримуватися таких етапів:

1. Налаштування на роботу («розігрів»).
 2. Активізація різних чуттєвих сфер (зорової, слухової, смакової, нюхової, тактильної, кінетичної) та актуалізація візуальних, аудіальних і кінестетичних образів (як варіант – застосування елементів медитації у поєднанні з музичним супроводом).
 3. Індивідуальна творча робота.
 4. Етап вербалізації.
 5. Заключний етап – рефлексивний аналіз [2, с. 9].
- Водночас О.Деркач вважає, що на відміну від занять образотворчим мистецтвом (спеціально організованої діяльності з навчання малюванню чи рукоділлю), використання арт-педагогічних методик має спонтанний характер, а наявність художніх талантів чи спеціальної підготовки не відіграє значущої ролі. Під час проведення таких занять важливими є творчий акт як такий та особливості внутрішнього світу

творця, що виявляються у результаті втілення цього акту [там само].

У шкільній арт-педагогіці активно використовуються такі мистецькі види, як живопис, фотографія, літературна творчість, музика, танці, драматургія, кіномистецтво, орігамі, витинанка тощо. Залежно від того, який вид (жанр) мистецтва обирається, вчитель має подбати про мінімальний набір засобів, що допоможуть йому та учням реалізувати свій творчий потенціал. Створення живописного полотна передбачає наявність ватману, фарб, пензлів, різнокольорових олівців, крейди; витинанка як різновид декоративно-прикладного мистецтва – кольорового паперу, серветок, ножиць; театральне дійство – елементів декорацій та костюмів; танець – запису мелодії. У роботі з колажами знадобляться фотографії, старі журнали, буклети, рекламні проспекти. Під час виконання домашніх завдань діти можуть використовувати пластилін (глину та спеціальне тісто), пісок із мініатюрними фігурками, різноманітні природні матеріали для створення об'ємних композицій.

У відповідний спосіб має бути облаштований і освітній простір. В умовах стандартної класної кімнати з метою організації своєрідного арт-терапевтичного простору варто зосередити увагу на організації двох робочих зон. Перша зона, на думку Л.Лебедєвої, охоплює особисті робочі місця школярів (парту і стілець) для індивідуальної творчості, а друга – вільну від меблів частину класу, в якій легко можна було б пересуватися, рухатися чи навіть танцювати. Професійні арт-терапевти радять мати і «спецодяг» (фартух та наруківники) для занять із використанням фарб, щоб знизити тривожність учнів у зв'язку з можливістю забруднитися [4, с. 30].

Практичне застосування арт-педагогічних технік на уроках української мови та літератури доводить ефективність та результативність цих методик у сучасному навчально-виховному процесі. Структура та зміст арт-уроку – багатоваріантні, оскільки кожна дитина приходить на заняття зі своїм багажем знань. Навчальний простір, зміст, методи, технології обирає педагог з урахуванням побажань дітей.

Організаційний момент передбачає налаштування емоційного настрою уроку, орієнтацію дітей на роботу засобами мистецтва, що сприяє подоланню психологічного бар'єру між учителем та учнем, знімає напруженість, створює позитивний мікроклімат. На цьому етапі доречно використати інтерактивні вправи: «Кольоровий настрій», «Намалюй музику», «Поділись посмішкою на смайлику», «Графічний настрій», «Вільне письмо», «Створи гроно епітетів» тощо.

Не менш важливим є емоційно-експресивне завершення уроку: по-перше, учні відчують себе співтворцями уроку, а по-друге, оцінять власний внесок у спільну працю. Заряд творчої енергії, яку отримали впродовж уроку, діти можуть реалізувати, складаючи, наприклад, сенкан чи хайку. Зрозуміло, що

не всі діти є поетично обдарованими, але такі різновиди віршів складати під силу кожному. Найголовніше, що школярі відчувають свою значущість, зважаючи на причетність до творчої діяльності, й швидко отримують результат, який забезпечує логічне завершення роботи на уроці, розвиток рефлексивної культури і самоконтролю учнів.

Найповніше методики і техніки арт-педагогіки реалізуються на етапі опрацювання навчального матеріалу, зокрема літератури.

Наприклад, під час вивчення поезії Ліни Костенко «Крила» важливо не тільки прослухати майстерне декламування народним артистом Богданом Ступкою, а й підсумувати аналіз вірша за допомогою витинанки як виду декоративно-прикладного мистецтва. Діти отримують завдання вирізати крила із паперу і написати на них, що є їхніми крилами у житті. Такий вид роботи допомагає активізувати довгострокову пам'ять. Поезія «Кольорові миші» спонукає до діяльнісного підходу під час аналізу твору. Семикласники, як і героїня твору, виготовляють кольорових мишей і записують на них свої мрії.

Доцільним також є вивчення веснянок, козацьких пісень, коломийок у супроводі відповідних танців, таких як: кривий танець, гопак, коломийка. Водночас вони розглядаються хвилинками відпочинку і слугують для зняття фізичної та психологічної втоми, уникнення монотонності в роботі. Емоційне збудження, яке охоплює дітей, відкриває «друге дихання» і допомагає провести наступний етап уроку в такому самому високому темпі, забезпечити результативність навчальної діяльності.

Діти завжди із задоволенням долучаються до театрального мистецтва. Програма з літератури охоплює чимало драматичних творів, інсценування яких допомагає школярам навчитися володіти словом, мімікою, жестами, інтонацією. Навіть сором'язливі діти долають страх перед аудиторією після інсценувань. Такий прийом арт-педагогіки впливає не лише на емоційну сферу дитини, а й водночас дає змогу розвивати самостійність та відповідальність перед колективом за успіх, креативність. Тому важливо доручити розподіл ролей і режисуру тексту самим дітям. Оскільки арт-педагогіка заперечує будь-яке насилля, важливо дозволити учням об'єднуватися в акторські трупи за уподобаннями. Уроки-презентації колективної роботи перетворюються на справжні арт-фести, оскільки жодна дитина не залишається осторонь. Кожен учасник дійства відчуває свою значущість, неповторність. У педагогіці такий вид самореалізації називають ситуацією успіху, яка сприяє позитивній мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потреби в самопізнанні та самовдосконаленні.

Традиційним елементом синтезу живопису й літератури є ілюстрування творів, що вивчалися за програмою. Інноваційний підхід до такого виду діяльності зацікавлює учнів старшого шкільного віку. Наприклад, під час вивчення «Лісової пісні» Лесі Українки, «Тіней забутих предків» М.Коцюбинського

доречно запропонувати десятикласникам створити маски персонажів і репрезентувати їх від імені літературного героя. Тут одночасно поєднуються і театральне мистецтво, і живопис, і література, що значно підвищує катарсисний ефект від занурення у творчість. Результатом є внутрішнє задоволення дитини, що можливе лише за умов досконалого знання тексту і в поєднанні з творчою діяльністю. Цим забезпечується формування системи цінностей, що допоможе старшокласникам пізнати себе як людину, особистість.

На уроках мови і літератури здобули популярність фанфіки – твори із героями або елементами сюжету, взятими «на прокат» із чужих творів. Така робота сприяє реалізації потенціалу, що закладений від природи в дитині, розвитку творчих задатків, здатності самостійно мислити, приймати нестандартні рішення, адаптувати свої знання, використовуючи найсучасніші технології у різних галузях, що є актуальним завданням сучасної освіти.

У сучасному суспільстві актуалізується увага до модерних арт-майданчиків, що можуть бути використані для реклами певного художнього твору, частин мови, видів речень. Дітям імponує такий вид творчості, оскільки вони живуть у світі реклами, тому відчують практичну цінність власної діяльності як сучасного виду мистецтва. Це дає учням можливість набути якісно нові знання, що гарантує вищий рівень мислення, адекватність дій у нових ситуаціях.

Отже, арт-педагогіка забезпечує широкий простір для творчої діяльності не лише учнів, а й самого вчителя. Власний практичний досвід дає змогу стверджувати, що цікаві нетрадиційні ідеї народжуються спонтанно, під час уроку, за підказкою дітей, завдяки чому він перетворюється на театральне дійство, а всі його учасники стають режисерами й акторами.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод. посіб / І.Д. Бех; Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1998. – 204 с. – Бібліогр.: 78 назв. – укр.
2. Деркач О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання / О.Деркач // Майстер-клас. – 2010. – №1. – С. 8–9.
3. Корженко О.М. Артпедагогіка сьогодні: цели и перспективы развития [Текст] / О.М. Корженко, Е.А. Заргарьян //

Теория и практика образования в современном мире: материалы III междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, май 2013 г.). – СПб.: Реноме, 2013. – С. 95–97.

4. Лебедева Л.Д. Арт-терапия в педагогике / Л.Д. Лебедева // Педагогика. – 2000. – №9. – С. 27–34.

Анотації

Олена СОРДІЯ, Світлана ПАСТУХ Використання елементів арт-педагогіки на уроках української мови і літератури

У статті розглядається сутність поняття «арт-педагогіка». Аналізуються її мета, завдання, принципи як технології особистісно орієнтованого навчання і виховання. Обстоюється доцільність реалізації прийомів арт-педагогіки на уроках української мови і літератури. На основі власного практичного досвіду репрезентуються спосіб облаштування освітнього простору, фрагменти уроків, під час яких використовуються можливості інших видів мистецтв: танцювального, театрального, декламування поезії.

Ключові слова: арт-педагогіка, арт-терапія, інновація, здоров'язбережувальна технологія, особистісно орієнтоване навчання.

Елена СОРДИЯ, Светлана ПАСТУХ Использование элементов арт-педагогика на уроках украинского языка и литературы

В статье рассматривается сущность понятия «арт-педагогика». Анализируются её цель, задачи, принципы как технологии личностно ориентированного обучения и воспитания. Обосновывается целесообразность реализации приёмов арт-педагогика на уроках украинского языка и литературы. На основе личного практического опыта репрезентируются способ обустройства образовательного пространства, фрагменты уроков, во время которых используются возможности других видов искусств: танцевального, театрального, декламации поэзий.

Ключевые слова: арт-педагогика, арт-терапия, инновация, здоровьесохраняющая технология, личностно ориентированное обучение.

Olena SORDIYA, Svitlana PASTUKH The using of elements of art-pedagogics on the lessons of Ukrainian and Ukrainian literature

The conception of «art-pedagogics» is considered in this article. Its purpose, tasks, principles as the technology of personal oriented learning and education are analyzed there. The expedience of realizing methods of art-pedagogics on the lessons of Ukrainian and Ukrainian literature is regarded in it. The way of equipment of educational space, the fragments of the lessons when the teachers use all the possibilities of other kinds of art: dance, theatre, reciting of the poetry are based on the principles of personal experience.

Keywords: art-pedagogics, art-therapy, innovation, saving health technology, personal oriented education